

İSLAM HUKUKU VE İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA EŞCİNSELLİK SORUNU

Nurten Zeliha ŞAHİN (*)

Öz

İnsanların karşıt cinsine duyduğu ilgi, üreme ve çoğalmasına da vesile olduğu için en doğal tavır olarak kabul edilmiştir. Bugün ise kişinin kendi cinsiyetine karşı da, karşıt cinsine duyduğu sevgi gibi sevgi duyabileceği iddia edilmektedir. Bu iddia, uluslararası hukuk metinlerinde farklı cinsiyet yönelimlerinden dolayı kimsenin sorgulanamayacağı şeklinde yer almaya başlamıştır. Bu bağlamda farklı cinsiyet yönelimlerinin, insan kimliğinin bir parçası olduğu düşünülmektedir. Farklı cinsiyet tercihlerine saygı, insan onuruna saygı ile eşdeğer görülmektedir. Buna karşılık eşcinselliği insanın doğasına aykırı olduğu için suç olarak tanımlayan bir başka yaklaşım vardır. Bu yaklaşım, insanın mükerrer oluşundan hareket eder. İnsanı mükerrer kabul eden İslam dini, eşcinsel ilişkiyi insanın mükerrerliğini düşürücü bir tavır olarak kabul etmektedir. Bu makale, insan bedenine verilen bu iki farklı yaklaşımın, eşcinsellik ile ilgili nasıl farklı sonuçlar ortaya koyabileceği üzerinde bir değerlendirme içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mükerrer, Onur, Eşcinsellik, İnsan Hakları, İslam Hukuku.

The Issue of Homosexuality in the Context Islamic Law and Human Rights

Abstract

The people's interest in the opposite sex have been considered as the most natural attitude which is also the occasion for reproduce and multiply. Today, sexual attraction to one's own gender is claimed to be natural orientation unchosen. This claim in international law texts began to take place in the form of not being questioned the different sexual orientation. In this context it is considered that sexual orientation is an innate part a human being's identity. Therefore, respect for human dignity are equivalent respect for different gender orientation. In contrast there is other an approach that homosexuality is defined as an offense to contrary to human nature. This approach start from composed of people "al-mukarram". Islamic who accept people "al-mukarram" approach homosexual as an attitude lowering the dignity of people. This article contains evaluation which the human body given this two different approaches can reveal different results on homosexuality.

Keywords: al-Mukarram, Dignity, Homosexuality, Human Rights, Islamic Law.

*) Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Temel İslam Bilimleri
(e-posta: nurtenzeliha@gmail.com)

Giriş

İnsanların üreme ve çoğalmasına vesile olan karşıt cinsle evlilik, cinsel hayat için tanımlanan en doğal yoldur. Bugün ise sıkça duymaya başladığımız kişinin kendi cinsiyeti ile cinsel davranışlar içinde bulunma isteğini ifadelendiren eşcinselliğin, diğer ilişki gibi normal davranış şekli olarak kabul edilmeye başlandığı görülmektedir. Bunun doğrultusunda aynı cinsiyetle evlilik Arjantin, Hollanda, Belçika, Kanada, İspanya, Güney Afrika, Norveç, İsveç, İzlanda, Portekiz, Danimarka, Fransa, Brezilya, İngiltere gibi birçok ülkede yasal zemin bulmuştur. Buna karşılık Nijerya, Pakistan, Sudan, Somali, Suudi Arabistan, İran, Hindistan, Kenya, Libya, Cezayir, Tanzanya, Malezya gibi birçok ülkede ise yasa dışı kabul edilmektedir.¹ Bu tabloya bakarak eşcinsel ilişkinin hukuki statüsü ile ilgili iki karşıt uç tanımlanabilir: Bir uça eşcinsel ilişkiyi idam ile cezalandıran ülkeler; diğer uça heteroseksüellik² gibi eşcinsel evliliği yasal kabul eden ülkeler.³ Eşcinsel ilişkiyi yasal kabul eden ülkelerde çok değil 40-50 yıl önce eşcinsellik, suç olarak kabul ediliyordu. “*En iyi bilinen örnek, 19. yüzyıl sonunda ünlü İngiliz yazar Oscar Wilde’nin eşcinsel olduğu için hapse mahkûm olmasıdır.*”⁴ Bugün ise farklı cinsel tercihlerin, insan hakları bağlamı içinde değerlendirildiği görülmektedir. Bu değerlendirme ile eşcinsellik hukuki anlamda meşru zeminini bulmuştur. Eşcinselliğin insan hakkı olarak kabul edilmesi, bir sonucu daha getirmiştir ki o da; İnsan haklarına saygı bağlamında eşcinselliğin yasal zemine oturtulması için devletlere baskı kurulmasıdır. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği nedeni ile uygulanan cezai yaptırımları, BM kurulunun 18 Aralık 2008’de bir deklarasyon yayınlayarak kınaması da⁵ bunun bir göstergesidir.

Uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan bu hak karşısında farklı bir tavır sergilemek, insan hakkına müdahale olarak kabul edilmektedir. Uganda, 2014 Mart ayında yürürlüğe koyduğu ceza kanunu ile eşcinselliği suç olarak tanımlayınca, ABD, İngiltere, Norveç ve Danimarka bu ülkeye yaptıkları yardımı askıya alacaklarını duyurmuşlardır.⁶ Neden olarak da bu yasayla, Uganda’nın müdahil olduğu “Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesini”, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesini”, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşme-

1) [www.cbc.ca/news2/interactives/map-same-sex-criminalization,\(2/6/2014\).](http://www.cbc.ca/news2/interactives/map-same-sex-criminalization,(2/6/2014).)

2) “Heteroseksüel (heterosexual): Duygusal ve/veya cinsel açıdan karşı cinsle yönelen/ ilgi duyan kadın veya erkeği ifade eder.” *Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*, 1 Ocak–30 Haziran 2010, Hazırlayan: Umut Güner vd., İstanbul, 2011, 21.

3) [www.gazetesiz.com/yasam/escinselligin-yasak-oldugu-ulkeler-81875.html,\(1/ 6 /2014\).](http://www.gazetesiz.com/yasam/escinselligin-yasak-oldugu-ulkeler-81875.html,(1/ 6 /2014).)

4) *Dünya Eşcinseller Haritası*, [http:// arama.hurriyet.com.tr/arsiv_news.aspx?id=338653,\(18/06/2014\).](http://arama.hurriyet.com.tr/arsiv_news.aspx?id=338653,(18/06/2014).)

5) *Cinsel Yönelim ve Toplumsal Cinsiyet Hakkında BM Deklarasyonu, BM Genel Kurulu*, 18 Aralık 2008, çev: Hakan Ataman, [http://sorular.rightsagenda.Org/Upload/LGBT%20MEV/Cinsel%20Y%C3%B6nelim%20ve%20Toplumsal%20Cinsiyet%20Hakk%C4%B1nda%20BM%20Deklarasyonu.pdf,\(20/06/2014\).](http://sorular.rightsagenda.Org/Upload/LGBT%20MEV/Cinsel%20Y%C3%B6nelim%20ve%20Toplumsal%20Cinsiyet%20Hakk%C4%B1nda%20BM%20Deklarasyonu.pdf,(20/06/2014).)

6) “Afrika’da 54 ülkeden 38’inde eşcinsel birliktelik yasak”, <http://islamianaliz.com/haber/afrikada-54-ulkenin-38inde-escinsel-birliktelik-yasak/2245/>; “ABD’den Uganda’ya eşcinsel yaptırımı” [http://ww.gazeteport.com.tr/haber/173411/abdden-ugandaya-escinsel-yaptirimi,\(22/06/2014\).](http://ww.gazeteport.com.tr/haber/173411/abdden-ugandaya-escinsel-yaptirimi,(22/06/2014).)

sini” ihlal ettiğini savunmuşlardır.⁷ Uluslararası sözleşmeler de eşcinsellik; “eşitlik ve ayrımcılığa uğramama”, “kişi güvenliği”, “özel hayat”, “işkence, zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ve muamelelere tabi tutulmama” hakları içine dâhil edilerek insan hakkı şeklinde tanımlanması, eşcinselliğe karşıtlığın insan haklarını ihlal olarak kabul edilmesini getirmiştir.⁸ Eşcinselliğin insan hakları zeminine oturtulması, korunması gereken evrensel bir hak olarak tanınması anlamına gelmektedir. Çünkü insan haklarının en önemli niteliklerinden birisi, evrensel yönüdür. Evrensellik ise, tüm insanlar için geçerli olan ön kabullere dayanır.⁹

İnsan haklarına göre tüm insanlar için geçerli olan en temel insan hakkı, insanın doğarken seçemediği milliyetinden, renginden, cinsiyetinden dolayı ayrımcılığa uğramamasıdır. Kişinin cinsiyeti ile beraber, kendi cinsel kimliğine yönelik algısını da doğuştan getirdiği düşünülmektedir. Buna göre kişi, cinsiyet yönelimini karşıt cinsiyete mi yoksa kendi cinsiyetine mi yapacağını sonradan seçemez. Bu duygu doğuştan gelir. Cinsel yönelim, insanın doğasından kaynaklanan bir duygu olarak kabul edildiği için kişinin farklı cinsel yönelimlerinden dolayı ayrımcılığa uğraması, kişilik haklarına saldırı ve insan haklarını ihlal olarak kabul edilmektedir.¹⁰ Eşcinsellerin en önemli sloganı “eşcinselliği biz seçmedik”dir. Eşcinselliği insan hakkı olarak kabul edenlere göre, insanın karşıt cinsle duyduğu ilgi doğuştan gelen doğal bir duygu ise, bazı kişilerin karşıt cinsle değil de kendi cinsine yönelik duygusu da o derece doğaldır. Bu nedenle, bir eşcinselin değişmesini istemek, kişiliğini değiştirmesini istemek ile eş değeri olduğu düşünülmektedir.

Bu yönü ile insan haklarını korumayı içeren sözleşmelerde farklı cinsiyet tercihleri, yaşam hakkı ve vücut bütünlüğünü koruma hakkı gibi dokunulmaz, ihlal edilemez bir hak haline dönüşmüştür.¹¹ Fakat farklı din ve kültürlerin, insana ait değerlendirmesinden kaynaklanan, eşcinselliğe yaklaşımının farklı olabileceği gerçeği göz ardı edilmiştir. Eşcinsellik, insanın kendi bedeni ile ilgili kararlarda özerk bırakan bir kültürün ürünüdür. Buna karşılık insanı mükerrem kabul eden ve mükerremliğinin devamı için yaratılışını koruma sorumluluğu veren bir başka yaklaşım da vardır. Bu yaklaşım, İslam’ın insana verdiği değerden hareket eder. Bu noktada şu soruların sorulması gerekir: Gerçekten eşcinsellik her kültür ve toplumun kabul etmesi gereken evrensel bir hak mıdır yoksa kişisel bir tercih midir? Devletlerin kendi ahlaki ve dini inanışları doğrultusunda eşcin-

7) *Report on The Rights of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People in The Republic of Uganda under The African Charter of Human and Peoples Rights, Prepared by The International Gay and Lesbian Human Rights Commission and Sexual Minorities of Uganda*, November, 2006, <https://iglhr.org/sites/default/files/105-1.pdf>, (22/06/2014).

8) *Jogjacarta (Yogyagarta) İlkeleri*, http://www.rightsagenda.org/attachments/479_Yogyakarta%20%C4%B0lkeleri.pdf, (22/06/2014).

9) Halil Kabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yay., Ankara, 2009, s.27-28.

10) Ataman, Hakan, *LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, Ankara, 2009, 6.

11) Nihat Bulut, *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, On İki Levha Yay. AŞ, İstanbul, 2009, 9.

sellige farklı yaklaşımı, insan hakkını ihlal olabilir mi? İnsan onuru karşısında insana ait başka bir değerlendirme olamaz mı? Bu değerlendirme diğeri kadar meşru kabul edilmeli midir? Bu soruların cevapları bu makale çerçevesinde aranacak ve iki farklı medeniyetin insana verdiği değer içerikli anlamın, eşcinsellik bağlamında ne gibi farklı sonuçlar doğurabileceği üzerinde durulacaktır.

I- Kavramlar

Eşcinsellik ile insan onuru ve mükemmellik arasındaki bağlantıyı kurabilmek için kavramsal içeriğinin iyi oturtulması gerektiğinden hareketle, öncelikle kavramsal çerçeve çizilecektir. Bu kavramsal analiz yapılırken eşcinsellik, onur ve mükemmellik kavramları kendi içeriği içinde ayrı ayrı ele alınacaktır.

1- Cinsiyet Yönelimi ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği

Makalenin konusu itibarıyla cinsiyet algısına yönelik iki tanımlama önem kazanmaktadır. Birincisi toplumsal cinsiyet kimliği; ikincisi cinsiyet yönelimidir. Toplumsal cinsiyet kimliği, Transseksüalite olarak adlandırılmaktadır. “*Kendisini karşı cinse ait hisseden veya karşı cinse benzeme isteği duyan kişilere transseksüel denir. Bu tanım, hem erkek hem de kadın için geçerlidir.*”¹² Transseksüalite cinsel kimlik bozukluğu tanımlaması ile hastalık olarak kabul edilmektedir.¹³ Fakat en son gelişme itibarı ile Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayımlanan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı 5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-DSM-) de transseksüellikle ilgili cinsel kimlik bozukluğu yerine cinsiyet uyumsuzluğu veya cinsiyet hoşnutsuzluğu olarak çevrilen “gender dysphoria” tanımı kullanılmıştır.¹⁴ Bu tanım değişikliği gelecekte cinsiyet tanımlamasının, cinsiyet yönelimi gibi hastalık bağlamından çıkartılmasında bir adım olarak görülmektedir.

İkincisi ise cinsiyet yönelimidir. Cinsiyet tercihi yerine cinsiyet yönelimi kullanılarak, cinsiyet yönelimin bir tercih işi olmadığı ifade edilmektedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesinde açıkça cinsel yönelim ifadesi kullanılarak, bu yönelimde olan kişilerin herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulmamasına yer verilmiştir.¹⁵ Cinsiyet yönelimi “*belli bir cinsiyetteki bireye karşı süregelen duygusal, romantik ve cinsel çekim olarak tanımlanabilir. Bunlar Heteroseksüellik, eşcinsellik (homosexual), biseksüellikdir. Bu üç cinsel yönelime göre kişinin karşı cinsiyetten birine yönelimi Heteroseksüellik, kişinin*

12) *Türkiye’de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*, Hazırlayan: Umut Güner vd., İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011, 22.

13) Mehmet Z. Sungur & Özlem Yalnız, “Transseksüalite: İlgili Kavramlar ve Cinsiyet Düzenleme Girişimleri”, *Klinik Psikiyatri*, 1999, I, 49-54, 50.

14) <http://www.dsm5.org/Documents/Gender%20Dysphoria%20Fact%20Sheet.pdf>, (1/06/2014).

15) Madde 21. Ayrımcılık yasağı: 1.Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır.” <http://www.İhd.org.tr/>, (17/06/2014).

her iki cinsiyete de yönelmesi biseksüelliktir.” Kişinin, kendi cinsiyetinde olan kişilere cinsel duygular ile yönelimi ise eşcinselliktir. Eşcinsel yönelimli bireylerde erkekler gay; kadınlar lezbiyen olarak isimlendirilmektedir. LGBT’nin kısaltması da Lezbiyen, gay, biseksüel ve trans (travesti ve transseksüel) dir ve zaman zaman ‘cinsel azınlıklar’ diye anılan grup ve kimliklerin tümünü kapsayan bir terim olarak kullanılmaktadır.”¹⁶

Cinsiyet yönelimi cinsiyet kimliğinden, ruhsal ve bedensel bir hastalık olarak kabul edilmemesi yönü ile ayrılmaktadır. Eşcinsel tavrın sağlıklı bir durum kabul edilmesinde bilimsel yönden Dr. Evelyn Hooker’in 1950 yılında 30 eşcinsel 30 heteroseksüel üzerinde yaptığı anket çalışması etkili olmuştur. Bu anket çalışması sonucu Hooker, eşcinselliğin heteroseksüellik kadar normal bir tavır olduğu sonucuna ulaşmıştır. 1970 yılında Amerikan Psikiyatri Birliği, Hooker’in bu çalışmasına dayanarak cinsiyet yönelimleri için hastalık, psikolojik rahatsızlık, anormal davranış tanımını kaldırmıştır. 1973 yılında DSM’ (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)’den homoseksüelliği kaldıran Amerikan Psikiyatri Birliği 1975’de eşcinsellerin kararlarında, güvenilirliklerinde, genel sosyal ve mesleki yeteneklerinde herhangi bir değer düşüklüğü olmadığını vurgulayarak eşcinselliğe destek vermiştir.¹⁷ 17 Mayıs 1990’da WHO eşcinselliği zihinsel hastalıklar bölümünden çıkartmış, bu kararını 1992’de Hastalıkların Uluslararası Sınıflandırması (International Classification of Diseases “ICD-10”) listesine resmen kayıt etmiştir.¹⁸ Bu tanım değişikliğinin hukukta ki yansması ise; farklı cinsiyet yönelimleri, özel hayat kapsamı içinde korunması gereken bir hak olarak görülmeye başlanmasıdır. Bu nedenle uluslararası sözleşmelerde kişinin cinsiyet yönelimine müdahale, insan onuruna müdahale olarak kabul edilmektedir.

2- İnsan Onuru

İnsan onuru, insanın değerini ifade eden ve hukuk metinlerinde insan haklarının temelini oluşturan bir kavram olarak önümüze çıkmaktadır. İnsan onurunun, insana verilen ahlaki değeri ifade etmesi yönü ile felsefi; insan haklarının temel nedenini oluşturması yönü ile de hukuki bir kavram olduğu söylenilebilir. İngilizce “dignity” kelimesi ile ifade edilen bu kavramın Latince bir kelime olan “dignitas” kelimesinden türediği bilinmektedir. “Dignitas” kelimesi Roma’da, senato ve hâkimler gibi yüksek statüye sahip olan kişilerin saygınlığını ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁹ Bu kullanıma dayanılarak denilebilir ki; Roma İmparatorluğu döneminde “dignitas” kelimesi, bireyin toplum açısından değerini ifade eden bir anlamı içerdiğine sahiptir.²⁰

16) *LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*, http://www.kaosgldernegi.org/resim/kutuphane/dl/lgbt_haklari_insan_haklaridir_saglik.pdf, 6, (18/06/2014).

17) “Being Gay is Just as Healthy as Being Straight”, <http://www.apa.org/research/action/gay.aspx>, (18/06/2014).

18) Ataman, *LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*, 6.

19) Adolf Berger, “The American Philosophical Society Independence Square, Philadelphia”, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, 43, 1991, 437.

20) *English Bill of Rights 1689*, http://avalon.law.yale.edu/17th_century/england.asp, (13/05/2014).

Roma İmparatorluğunda “dignity” kelimesine verilen bu anlam ile beraber imparatorlukta yaşayan Cicero’nun bu kelimeyi toplumsal yargıdan bağımsız olarak kişisel saygı, onur ve değer ile eşleştirdiğini görmekteyiz.²¹ Cicero’ya göre onur sahibi olmak için insan olmak yeterlidir. İnsanın herhangi bir statüye sahip olmasına gerek yoktur. Roma İmparatorluğu döneminde “dignity” kelimesiyle, insana toplumsal tanımlamadan bağımsız olarak bir değer yüklense de veya bu kelime sadece statü sahibi olanlar için kullanılsa da her ikisinin anlam içeriğinde, onur ve haysiyet yer almaktadır. Roma İmparatorluğu döneminde onur kelimesine verilen bu iki anlamın bu gün için kelimenin anlam içeriğini oluşturmada etkili olduğu görülmektedir.

Bu tanımlamalara göre onur kelimesinin, kişinin kendisini nasıl algıladığı ve toplumun kişiyi nasıl algıladığı şeklinde iki anlamı bulunmaktadır. Birinci anlamı ile onur, kişinin kendisine karşı duyduğu öz saygı, şeref ve haysiyeti ifade etmektedir. Bu, kişinin kendisini nasıl algıladığı ile ilgilidir. Bu yönü ile kişi, kendisini tanımladığı şekilde kendisine saygı duyulmasını, onurunu korumaya yönelik bir eylem olarak kabul etmektedir. İkinci anlamı ile onur, başkalarının gösterdiği saygı, değer ve itibardır.²² Toplumun kişiye gösterdiği bu değer ve itibarı belirleyen ise genel toplumsal ahlaki değerlerdir.

Özellikle Rönesans döneminde bu iki anlam içeriğinden bireyin kendisine karşı duyduğu öz saygı ve haysiyetin diğer anlam içeriği olan toplumun kişiye gösterdiği değere göre daha çok işlenerek felsefi temelinin oluşturulduğu söylenilebilir. Bu dönemde insanın onurunun nereden geldiğine dair soruya Kant’ın verdiği cevap, insan onurunun birey merkezli olduğu vurgusunu artırmıştır.²³ Kant, İnsan onuru ile insanın özerkliği kavramını eşitlemiştir. İnsanın, aklı ile ulaşabildiği evrensel ilkeler doğrultusunda iradesini kullanma görevi, onu özerk bir varlık kılmıştır. Özerk²⁴ bir varlık olarak bütün insanlar eşit onura sahiptir.²⁵ Özerklik kavramı kişinin hukuken dokunulmaz alanını genişletmiş ve kendi bedenine yönelik ahlaki yasaları kendisinin belirleme hakkını ortaya çıkarmıştır.²⁶ İnsanın kendi değer ve itibarını korumadaki ahlaki yasaları kendisinin belirlemesi, haklar vurgusunu kuvvetlendirmiştir. İnsan hakları kavramı bu bağlamda genişlemiş ve insan onuruna bağlı olarak birçok haklar talep edilmeye başlanmıştır. Cinsiyet yönelimi ve cin-

21) Cicero, *De Inventione*, file:///C:/Users/user/Downloads/cicerodn.pdf,s.117, (9/1/ 2014).

22) “Onur”, <http://www.tdk.gov.tr>, (01/05/2014); Hamide Tacir, *Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı*, On İki Levha Yay., İstanbul, 2011, 290.

23) Christopher McCrudden, “Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights”, *The European Journal of International Law*, 19 (4), 655-724, 659.

24) Özerklik sözlükte “Kişinin kendisinin belirlemesinden, yönlendirmesinden, yönetmesinden oluşan ve her tür baskı ve zorlamadan bağımsızlıkla belirlenen hali; bir insanın kendi kendisini belirleme gücü; kendisini tabi olduğu bir ahlak yasasının koruyucusu olarak görebilme yeteneği” olarak tanımlanmaktadır” Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2003, 310-311.

25) Ülker Öktem, “Kant Ahlakı”, *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2007, XVIII, 1-10; Nihat Bulut, “Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış” *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2008, XII/3-4, 8-10.

26) Burhan Kuzu, *Ülkemizde Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997, 16.

siyet tanımlaması da, insan onuruna dayalı bir hak olarak kabul edilmiş ve bu hak “Yogyakarta Principles” şeklinde ilan edilen prensipler ile de açıkça ifadesini bulmuştur.²⁷

İnsan onurunun bireysel vurgusu her ne kadar ağırlıkta olsa da toplumsal vurgusunun da varlığı göz ardı edilmemelidir. İnsan onuru, insanın ahlaki değerini ifade ettiği için özel kültürel bir anlamı da içermektedir. Bu nedenle sadece kişisel değer tercihleri üzerine insan onuru inşa edilemez. İncelendiği zaman toplumların, kendi kültürel yapılarından kaynaklanan insan onuru ve itibarını koruyucu değer algısının olduğu görülmektedir.²⁸

Onur kelimesinin içeriğini aslında toplumun ahlaki değer algısı doldurmaktadır. Kişisel onur nedir sorusuna her toplumun dini ve kültürel algısı çerçevesinde bir cevabı vardır. Toplumların onur kavramı değerli ve iyi olanı anlamlandırılmalarına göre değişmektedir. Her toplum, kişisel onurdan nasıl uzaklaşılacağı ve kişisel onurun nasıl kaybedilebileceğine dair bir bakışa sahiptir. Bu nedenle onura toplumsal olarak verilen anlam, çoğu zaman bireysel seçimlere baskın çıkabilmektedir.²⁹ Örneğin Kanada’da onur, insan şeref ve haysiyetine uymayan davranışlardan insanı korumayı çağrıştırmaktadır. Kanada Yüksek Mahkemesi bu tanıma dayanarak fuhşu, kadın bedenini ticarileştirdiği ve insan onurunu aşağıladığı şeklinde açıklamış ve açıkça ticaretinin yapılmasını yasaklamıştır.³⁰ 1990’lara kadar Fransa, Amerika ve Avustralya gibi ülkelerde, “cüce atmaca” olarak adlandırılan, gece kulüplerinde oynanan, zarar görmemeleri için giydirilen özel kıyafetler içinde cüceyi, el üstüne alınarak en uzağa atma yarışması yasaldı. İnsan hakları savunucuları tarafından bu davranış ki cüceler bu pozisyonlarından şikâyetçi olmadıkları halde, insanın onuruna aykırı kabul edilmiş ve yasaklanmıştır.³¹ Fransa’da, Müslüman kadınların giydiği burka, kişinin bireysel tercihi olduğu halde, kamu alanlarında giymenin kadın onurunu küçük düşürdüğüne dayanılarak 2011 yılında yasaklanmıştır.³²

Sonuç olarak, insan onurunun bireysel yönü olduğu kadar toplumsal yönünün de var olduğu kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre birey, toplumun bir parçası olduğu için, hukuki düzenlemeler ile genel toplumsal yarar göz önünde tutularak bazı davranışları yasaklanabilir. Bireyin ahlaki tercihi olduğu gibi toplumların da kültürel ve dini algı ile beslenen ahlaki tercihleri bulunmaktadır. Yasa koyucu hukuki düzenlemeler yaparken, dini ve kültürel algı temelli bu ahlaki tercihleri, toplumsal yararı gözeterek koruma görevi üstlenebilir.

27) *The Yogyakarta Principles*, 6.

28) Doron Shultziner, “Human Dignity: Functions and Meanings” *Perspectives on Human Dignity: a Conversation*, edit, Jeff Malpas, Norelle Lickiss, Springer, 2007, Dordrecht, Netherlands , 73-92, 90.

29) Neomi Rao, “Three Concepts of Dignity in Constitutional Law”, *Notre Dame Law Review*, 86 (1), 183-272, 223.

30) Bu nedenle anayasa mahkemeleri bazen bireyi korumak için paternalist yaklaşabilmektedir. *Supreme Court of Canada Rules That Three Prostitution Laws are Unconstitutional*, <http://www.straight.com/news/553411/supreme-court-canada-ru-les-three-prostitution-laws-are-unconstitutional>, (23/06/2014).

31) Rao, “Three Concepts of Dignity in Constitutional Law”, 226.

32) <http://www.bbc.com/news/world-europe-25118160>, (23/06/2014).

3-İnsanın Mükerrerliği

İslam'ın insana bakışının temelinde “Biz insanı mükerrer kıldık” ayeti yer almaktadır.³³ Mükerrer, ikrama mazhar olmuş demektir. İnsanı bu ayet bağlamında değerlendirsek; insan bedeni ve ruhu ile parçalanmaz bir bütündür, bu bütünlük içinde diğer yaratılmışlardan farklı özelliklere sahip kılınarak şereflendirilmiştir³⁴ ve bu mükerrerliğinin korunması da yaratılışının korunmasına bağlanmıştır.

Kuran'da insanın ilk yaratılışı “fitrat” kelimesi ile ifade edilir. Fitrat kelimesi yarmak, yararak çıkma anlamına gelen “ftr” kelimesinden gelmektedir. “Ftr” kelimesi, mutlak yokluğun yarılarak varlığın çıkması hali olan ilk yaratılışı ifade etmektedir.³⁵ “Fitrat” kelime olarak sadece Rum Suresi 30. ayetinde³⁶ geçmektedir. Bu ayette, fitrat ilk yaratmadaki bozulmamış tabiatı ifade etmek için kullanılmıştır. Çünkü yaratmak, yaratanın insanı tasarladığı şekli ile yaratması ve bu yaratmasına dışarıdan hiçbir müdahalenin yapılmaması anlamını içinde taşımaktadır. İnsan aslında bedensel ve ruhsal yapısı ile bir tasarımın ürünüdür. Bu tasarımın dışında bir hareket, ilk yaratılmış halini, yani fitratını değiştirme anlamına gelmektedir.³⁷

İnsanlar kadın ve erkek olarak beden yapısına uygun olan bir ruh yapısı ile birlikte dünyaya gelmektedir. Bu nedenle insanın doğuştan gelen özelliklerine müdahale, kişinin sadece kendisinin değil gelecek nesillerin de, yaratılan temiz fitratının değişmesi ile sonuçlanır. İslam hukuku ise insana bireysel hazları açısından değil, yaratılıştan getirdiği insanın insan olmasından kaynaklanan insani özellikleri açısından yaklaşır. Amaç insanın yaratılışından gelen, her insanda ortak olan insani özellikleri koruyarak, insanlığın devamlılığını sağlamaktır. İslam'ın bu yaklaşımını insan onuru, saygınlığı açısından değerlendirecek olursak; İslam insanın değil, insanlığın onur ve saygınlığını kabul ederek, genel toplumsal faydayı özel bireysel tercihlerinin önüne geçirmektedir. Genel toplumsal faydayı belirlerken de insanın yaratılıştan getirdiği insanın insan olmasında kaynaklanan ve gelecek nesillere de aktarılması gereken özellikleri korumayı temel alır. Bu nedenle insanın bedenine müdahale, İslam hukukunda zaruret bağlamı içinde tartışılan bir konu olmuştur. Bu bağlamda sadece, Allah'ın yarattığı taslağın dışında ârzi bir durum varsa, asıl fitrata döndürmede bedene müdahaleye izin verilmiştir. Makalenin konusunu oluş-

33) “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırıdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” İsra 17/70.

34) “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.” Rum 30/30. Bu ayet, bütün insanların yaratılışında uyulan genel bir kanuna işaret etmektedir.

35) İsmail b. Hammad Ahmed Abdulfafur Attar el-Cevheri, *es-Sihah: Tacu'l Luga ve Sihahu'l Arabiyye*, Daru'l- İlm li'l- Melayin, Beyrut, 1990, II, 781.

36) “Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.” Rum 30/30.

37) Nurten Zeliha Şahin, *İslam Hukuku ve Biyoetik (Sorumluluk ve Özerklik Ekseninde Biyoetik Tartışmalar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2013, s.66.

turan cinsiyet yönelimi ve cinsiyet tanımlaması da, İslam hukuku açısından yaratılıştaki arizi bir durum olup olmadığı bağlamında tartışılan bir konu olmuştur.

II- İnsan Onuru Açısından Eşcinsellik

İnsan onurunu korumayı amaç edinen insan hakları, insan onuru üzerine temellen- dirilmiş birçok hakları da içerisinde barındırmaktadır. Bu haklardan birisi de, zeminini insan hakkına ve onuruna saygıda eşitliğin oluşturduğu cinsel yönelim hakkıdır. Cinsel yönelim, kişilik hakkı olarak kabul edildiği için birden fazla insan hakkı içinde tanımla- nabilmektedir. Bu gün AHİM'in eşcinsellik ile ilgili davalarda 8. Maddeyle (özel ve aile hayatına saygı hakkı) bağlantılı olarak 14. Madde (ayrımcılık yasağı) nin ihlal edildiği yönünde karar verdiğini görmekteyiz.³⁸ Farklı cinsel yönelimlere getirilen yasaklar, İn- san Hakları Sözleşmesinin 8. Maddesi çerçevesinde özel hayata müdahale sayılmıştır.³⁹ Türkiye'nin de üye olduğu Avrupa Konseyinin Danışma Meclisi olan Parlamenterler Meclisi (AKPM), Strasbourg'da tavsiye kararı olarak, eşcinselliğin suç tanımından çı- kartılmasını istemiş ve eş cinselliğe yönelik ayrımcılığın insan haklarına aykırı olduğunu ilan etmiştir.⁴⁰ Eşcinsellik, belirtildiği gibi kişilik hakkı olarak kabul edilmesi ile eşcin- selliğe karşıt bir tutum, insan onurunu ihlal anlamına gelmektedir. Örneğin farklı cinsel yönelimi olanlar kendi seslerini duyurabilmek için 24-30 Haziran olarak belirledikleri haftaya onur haftası ismini vermişlerdir.⁴¹ Böylece eşcinseller, insan onuru bağlamında haklarını talep ederek, hak taleplerini meşru zemine oturttukları görülmektedir.

III- İnsanın Mükerrerliği Açısından Eşcinsellik

İnsanın mükerrer yaratılması, ona bu yaratılışını koruma sorumluluğu yüklemiştir. Eşcinsellik karşısındaki tavır da, insanın yaratılışında böyle bir duygunun var olup ol- madığı yönünde şekillenmiştir. Bu nedenle Kur'an'ın eşcinsellik karşısındaki tavır ve bu tavır çerçevesinde şekillenen İslam hukukunun eşcinselliğe yönelik yaklaşımı belirlen-meye çalışılacaktır.

1- İslam Hukuku açısından Cinsiyet Yönelimi ve Toplumsal Cinsiyet Kimliği

İslamiyet açısından cinsiyet tanımlaması ile ilgili yapılan başta ki ayırım oldukça önem- lidir. İslamiyet'in cinsiyet yönelimi ile toplumsal cinsiyet kimliğine yaklaşımı arasında temel bir fark bulunmaktadır. İslam hukuku cinsiyet kimliğine biyolojik yaklaşmaktadır.⁴² İslam hukukunda bu konu "hüsnâ" adı altında ayrı bir başlık halinde işlenmiştir. Hüsnâ "*Doğuştan hem erkeklik hem de dişilik organına sahip bulunan veya erkek mi kadın mı*

38) "Eşcinsellik: cezai boyutları", http://www.inhak.adalet.gov.tr/tematik/ayrimci_lik_escinsellik.pdf, (11.05.2014).

39) Gülay Arslan Öncü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hakkı*, BETA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2011, s.209.

40) *Eşcinsellerin Avrupa Konseyi Zaferi*, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/33212.asp>, (17/06/2014).

41) *Eşcinseller yürüdü*, http://www.haberturk.com/gundem/haber/856611-escinsel_ler-yurudu, (24/06/2014).

42) Adnan Koşum, "Cinsiyet Değiştirme", *İslam Hukuku El Kitabı*, edit. Talip Türcan, Grafiker Yayınla- rı, Ankara, 2013, 779-780.

olduğu tespit edilemeyen kişiyi ifade eder."⁴³ Hünsâ, fizyolojik olarak doğuştan her iki özelliği getirdiği ve bedensel pozisyonu, kendi tercihi dışında olduğu için klasik fukaha hünsâ'nın durumu ile ilgili hukuki statüyü ayrı belirlemiştir.⁴⁴ Cerrahi müdahaleler ile cinsiyet değiştirmenin mümkün olduğu günümüzde ise hünsâ'nın kendi kimliğine kavuşabilmesi için cerrahi müdahaleye cevaz verilmektedir.⁴⁵ Bu ameliyatlar, fıtrata müdahale olarak kabul edilmemektedir. Aksine İslamiyet'te kadın veya erkek kimliği şeklinde her kişinin tek cinsiyete sahip olması temel kabul edildiğinden, bu ameliyatlar kişinin asıl fıtratına dönüş olarak görülebilmektedir.

Başta değinildiği gibi eşcinseller kendilerinin bedensel kimlikleri ile değil duygusal olarak duyumsadıkları kimlikleri ile kabul görmek istemektedir. Onlara göre bedenleri gibi bedensel kimliğe yönelik duyguları da doğuştan gelmektedir. Bu nedenle bedenlerine yönelik herhangi bir müdahaleyi, kişilik haklarına müdahale olarak kabul etmektedirler. İslam hukuku ise kişinin farklı kimlik taleplerini bedensel açıdan ele almakta ve kişinin bedensel olarak erkek olup da duygu bakımından kadın gibi hissetmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz ara formu kabul etmemektedir

İslam hukuku duygusal tanımlamayı içeren farklı cinsel yönelimlerini, Allah'ın belirlediği sınırı aştıkları için günah ve suç olarak tanımlar. Çünkü Kuran'a göre her insan tek cinsiyetlidir. Kişi kendi cinsiyeti doğrultusunda kadın ve erkek kimliği içinde davranması gerekir. Buna karşılık İslamiyet'in eşcinsel tavrı ile ilgili araştırma yapan bazı akademisyenler, İslam'ın "zevc" tabirinin tam olarak kadın ve erkeği kast etmediğine dair görüşlerini, Kur'an'da "*O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır...*" ayetine dayandırmışlardır. Bu ayette "zevc" tabirinin nötr olduğu, kadın ve erkeği kast etmediği şeklinde bir yorum getirmektedirler. Buna dayanarak da Kur'an'ın eş tabiri ile karşıt cinsi dayatmadığı sonucuna ulaşmaktadırlar.⁴⁶ Fakat ayet, "*Bu sûretle sizi üretiyor...*" şeklinde devam ederek ayetteki eş olarak tabir edilenlerin, karşıt cins olduğunu bize bildirmektedir.

Arap dilinde kadının zıt eşi olarak "zevc", erkeğin zıt eşi olarak "zevce" kelimesi kullanılmaktadır. Bir kısım dilciler, Hicaz ehlinin hem kadın hem de erkek için "zevc" kelimesini kullandığı görüşündedir.⁴⁷ "*Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterse-niz...*"⁴⁸ ayetinde de karşıt cinsin ifadesi için "zevc" kelimesi kullanılmıştır. İsfehani de "zevc" kelimesini, benzer veya zıt olarak birbirinin eşi olan varlıkların her biri için kul-

43) Orhan Çeker, "Hünsâ", *DİA*, XVIII, 491.

44) Bkz. İlyas Çalışkan, *İslam Hukukunda Çift Cinsiyetliler (Hünsâ)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2011.

45) Hayrettin Karaman, *Cinsiyet değişikliğinin Yeri Nedir?*, <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0106.htm>.

46) Hassan el Menyawi, "Same-Sex Marriage in Islamic Law", *Wake Forest Journal of Law & Policy*, Vol: 2:2, 375-531, 469.

47) Muhammed Murteza el-Hüseyni ez-Zebidi, *Tacu'l- Arus min Cevahiri'l- Kamus*, et-Turasu'l-Arabi, Kuveyt, 1965, VI, 20-21.

48) *Nisa*, 4/20.

lanılan bir kavram olarak tanımlar.⁴⁹ Bu nedenle Kur'an'da geçen "zevc" kelimesinin, karşıt cinsi ifade etmediğinden yola çıkılarak eşcinsel evliliklerin onaylandığı sonucuna ulaşılamaz. Kur'an, kadın için de erkek için de diğerinin eşi anlamında "zevc" kelimesini kullanmıştır. "*Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın.*"⁵⁰ Bu ayette Adem'in zevci olarak karşıt cins Havva kast edilmiştir. Yoksa kendi cinsinden bir varlık kast edilmemiştir.

İslam hukukunda genel olarak eşcinselliği doğrudan karşılayacak bir terim yoktur. Erkeğin eşcinsel davranışı "livâta" olarak tanımlanmaktadır. Kelime anlamını Lut kavminin fiilinden alır.⁵¹ Lut kavminde erkeğin erkeğe karşı cinsel talebinden yola çıkılarak bu tabir kullanılır olmuştur. Buna karşılık bu tabir aslında kadının kadına yönelik cinsel talebini ifadelendiren lezbiyeni karşılamaz. Bu nedenle kadınlar arası eşcinsel davranışlar için "sihâk" kelimesi kullanılmıştır.⁵² "Sihâk" sevgici, bugünkü ifade ile lezbiyene verilen isimdir.

2- Kur'an'ın Eşcinselliğe Yaklaşımı

İslamiyet'in eşcinsellik ile ilgili yaklaşımı, bu fiili işleyen Lut kavmi ile ilgili ayetler belirlemiştir. Lut kavmi, daha önce kimsenin yapmadığı fiili yapımları ile suçlanmıştır. Bu davranış, toplumun genel ahlaki yargısı haline geldiği için Lut kavmi "haddi aşan bir toplum" olarak ifadelendirilmiştir.⁵³ Kur'an'ın, öncelikle ahlaki bir tavır olarak kabul ettiği Lut kavminin bu fiilini yine ahlaki değer içeren "seyyiet", "fâhişe" ve "habîs" gibi kelimeler ile tanımladığını görmekteyiz.⁵⁴ Bu kelimelerden her biri Lut kavminin yaptığı bu fiile ahlaki bir tanımlama getirmektedir.

Kur'an'da yapılan bu tanımlardan birisi olan "seyyiet" kelimesi, yapılan işin kötü ve çirkinliğini vurgulamaktadır. Seyyiet kelimesi kötü ve çirkin iş, yıkıcı, zararlı davranış olarak tanımlanır. Bu tanımlama, Lut kavminin davranışının tek başına kötü ve çirkinliğini ifade eder.⁵⁵ "Fâhişe"⁵⁶ kelimesi ile de Lut kavminin çirkin bir iş yaptığı ifade edilmektedir. Fakat bu tanımlama ile bu çirkin işin, "*Lût'u da (Peygamber olarak gönderdik.) Hani o kavmine şöyle demişti: "Göz göre göre o çirkin işi mi (fahiş) yapıyorsunuz?"*

49) Raghib al-İsfahani, Abu al-Qasim al-Husayn ibn Muhammad, *Mufradat Alfaz al-Quran*, Dar al-Qalam, Dimashq, Bayrut, 1992, 384-385.

50) *Araf*, 7/19

51) Kamil Yaşaroğlu, "Livâta", *DİA*, Yıl: 2003, XXVII, 198.

52) Salim Öğüt, "Sihâk", *DİA*, Yıl: 2009, XXXVII, 169.

53) "*Rabbimizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz? Siz gerçekten haddi aşan bir topluluksunuz.*" *Şu'ara*, 26/165.

54) "*Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşu koşu geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût dedi ki: "Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar (la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç aklı başında bir adam yok mu?"*, *Hûd*, 11/78.

55) Mustafa Çağrıncı, "Seyyie", *DİA*, Yıl: 2009, XXXVII, 78-79, 78.

56) Fâhişe kelimesi fiillerde ki kötü olan kısma işaret için kullanılmıştır. Bir söz veya fiille Allah'ın koyduğu sınırdan dışına çıkılıyorsa, o davranış kötü ve çirkindir. İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sihah: Tacu'l Luga ve Sihahu'l Arabiyye*, 1014; Muhammed Murteza el- Hüseyini ez-Zebidi, *Tacu'l- Arus Min Cevahiri'l- Kamus*, et-Turasu'l- Arabi, Kuveyt, 1965, XVII, 296-297.

ayetinde işaret edildiği gibi herkesin gözü önünde yapılan, toplumda herhangi bir şekilde kınanmayarak insanın fıtratından kaynaklanıyormuş gibi normal ve doğal kabul edilen bir davranış haline dönüşmeye başladığına işaret vardır. Allah'ın koyduğu sınırların dışına çıkılarak çirkin bir işe dönüşen bir fiil, toplumun ahlakını değiştirici ve dinin korumayı amaçladığı beş maslahattan birisini yok edici yöne doğru çevrilmeye başladığı andan itibaren, İslam hukuku açısından toplumsal genel fayda öne çıkartılarak değerlendirilmesi gereken bir konu haline gelir. Bu nedenle “fahişe” tanımlaması içine dâhil edilen fiillerin sadece ahlakın değil hukukun da bir konusu olduğu söylenilebilir.

Livata fiili ayrıca “habâis” olarak isimlendirilmiştir.⁵⁷ “Habâis” habis kökünden türetilmiştir ve “tayyib” kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır. Bir şeyin habis olması onun aslı itibarı ile kötü olduğu anlamına geldiği gibi⁵⁸ aslını kaybederek bozulduğu anlamına da gelir.⁵⁹ Örneğin bir yemeğin tadının ve kokusunun bozulması ile o yemek habis ismini alır.⁶⁰ Lut kavminin fiilinin “habâis” olarak ifade edilmesi ile bu fiilin fıtratı bozulduğuna işaret edilmektedir.

İkincisi olarak Kur'an, bu fiile yönelik davranış şekillerinde ki aşırılığı ve sınırı aşmışlığı ifade edici tanımlamalar kullanmıştır. Öncelikle, Hz Lut onları “müsrif bir kavim” olarak nitelendirmiştir. Müsrif kelimesiyle Lut kavminin, kendilerine verilen maddi ve manevi varlıklarını, Allah'ın belirlediği sınırları geçerek ve ölçüsüz bir şekilde harcadıklarına işaret edilmektedir.⁶¹ Kur'an da Lut kavminin kendilerine verilen sınırı aşmışlığı ayrıca “*şehvetle mi yaklaşıyorsunuz*” ile ifade edilmiştir. Şehvet bir duygudur. Nefsin şiddetli arzusunu, aşırı talebini ifade eder. Bu aşırı istek, cinsel isteği ifade ettiği gibi yeme karşısında duyulan aşırı isteğe de işaret eder.⁶² Kur'an'da bazı ayetlerde şehvet kelimesi nefis ile birlikte geçmektedir. Bu da bu duygunun nefse ait bir duygu olduğunu ortaya koyar. İnsanları bu duygu ile yaratan Allah, dünyayı ve ahireti de bu duyguya hitap edecek şekilde yaratmıştır.⁶³ Allah, yarattığı bu duygu ile insanın şiddetle arzuladığı şeyleri insana süslü göstermiştir.⁶⁴

57) “Biz Lût'a da bir hikmet ve bir ilim verdik ve onu çirkin işler (habâis)yapan memleketten kurtardık. Gerçekten onlar kötü bir toplum idiler, fasık (Allah'ın emrinden çıkan kimseler) idiler.” *Enbiya*, 21/74.

58) ez-Zebidi, *Tacu'l- Arus min Cevahiri'l- Kamus*, V, 234.

59) el-Cevheri, *Tacu'l Luga ve Sihahu'l Arabiyye*, I, 281.

60) ez-Zebidi, *Tacu'l- Arus min Cevahiri'l- Kamus*, V, 236.

61) Cengiz Kallek, “İsraf”, *DİA*, Yıl: 2001, XXIII, 178-180, s.78-79; Mehmet Soysaldı, “Kur'an'da İsraf Kavramı”, <http://web.firat.edu.tr/~msoysaldi/IsrafiKavrami.pdf>, (05/07/2014).

62) el-Cevheri, *Tacu'l Luga ve Sihahu'l Arabiyye*, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 1990, VI, 2397.

63) “Onlar cehennemimin hışlıtsını bile duymazlar. Canlarının istediği nimetler içinde ebedi olarak kalırlar.” *Enbiya*,21/102; “Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarımızız. Çok bağışlayan ve çok merhametli olan Allah'dan bir ağırlama olarak, orada canlarımızın çektiği her şey var, istediğimiz her şey orada sizin için var.” *Fussilet*,41/31; “Onlardan sonra, namazı zayıf eden, şehvet ve dünyevi tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.” *Meryem*, 19/59.

64) “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır.”, *Al-i İmran* 4/14.

Kur'an'da livata fiili için geçen “*şehvetle mi yaklaşıyorsunuz*” ifadesi ile doğuştan gelen bu duygunun yanlış yönlendirildiğine işaret edilmektedir. Bu duygu bir noktada insan neslinin devamı için verilmiştir. Bu duygunun kişinin kendi cinsiyetine yöneltilmesi fitrata aykırıdır.⁶⁵ İsfehani, insanın hayatta kalması için en asli gücün şehvet olduğunu söyler. Çünkü bu güdü, kişinin yeme içme ihtiyaçlarını sağlayarak ayakta kalmasını sağlar. Bu nedenle insanın tabiatında yer alan bir duygudur. Doğustandır. Dünyada varlığının devamı için bu duygu gereklidir.⁶⁶ Fakat âlimler, kişinin şehvet duygusunu kendisine hâkim kılar- sa o zaman o duygu ile davranışlarını yönlendireceği ve her şeyi sınırsızca talep edeceği için bu duygunun devamlı denetim altında tutulmasının gerekli olduğu görüşündedirler.⁶⁷ Şatibi'ye göre aslında kişideki şehvet duygusu, esas maksat olarak insana verilmemiştir. Şehvet duygusu “*hayatın devamı ve dünyanın imarı için kendi yerini dolduracak neslin yetişmesini*”⁶⁸ sağlamak için Allah'ın insana verdiği bir güdüdür. Asıl maksat, neslin korunması ve devamıdır. Bu güdü vasıtası ile kişi evlenecek, neslin devamını isteyecektir.⁶⁹ Şatibi, şehvetin yaratılış ile gelen bir duygu olduğunu; bu nedenle insanın kudreti dâhilinde olan kısmı ile yükümlü olduğunu, bu duygulara yönelik yasakların ise duygunun kendisine değil neticelerine yönelik olduğunu söyler ve örnek verir: Kişinin kızması demek zarar verici şeyleri yapması anlamına gelmediği gibi, şehvet duygusu da kişinin fitratına aykırı davranışları yapmasını gerektirmez.⁷⁰

Şehvet kelimesi eşcinsellik açısından çok önemlidir. Çünkü eşcinselliği doğal bir duygu kabul edenlere göre kişinin şehvet duygusu karşıt cins gibi kişinin kendi cinsine yönelecek şekilde de yaratılabilir. Bu nedenle bu duygunun yönlendirilmesi, kişinin elinde değildir. Kur'an ise bu duygunun fitrata uygun olarak yönlendirilmek üzere yaratıldığını belirtir. Kur'an'a göre bu duygunun yaratılış amacının dışında yönlendirilmesi, Allah'ın sınırını aşmak, fitratı değiştirmek anlamına gelmektedir. Bu yöndeki fitrat ise, kişinin bedensel yapısına uygun olarak bu duygunun karşı cinsine yönelecek şekilde yerleştirilmiştir. Buna dayanarak eşcinselliğin doğal, insanın doğasından kaynaklanan bir duygu olduğunu söylemek zor görünmektedir.

İslamiyet'in eşcinsellik karşısındaki tavrını araştıran akademisyenler, eşcinsellik duygusunun doğuştan geldiğini ve söz konusu duyguyu yöneltmenin kişinin kendi tercihi dışında olduğunu ispatlamak için İbn Hazm'ın eşcinsellik ile ilgili yorumlarını delil ge-

65) Fahreddin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir: Mefatihü'l-Gayb*, Akçağ Yayınları, Ankara, X, 1988, 497-498.

66) *Al-i imran*, 3/14

67) Abu al-Qasim al-Husayn ibn Muhammad Raghib al-İsfahani, *Erdemli Yol= ez-Zeri'a ila Mekarimi's-Şeria*, çev. Muharrem Tan, İz yay, İstanbul, 2009, 101.

68) İbrahim bin el-Musâ eş-Şâtîbî, *el-Muvafakat: İslami İlimler Metodolojisi*, Terc. Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul, 1990, 178.

69) eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 180.

70) es-Şatibi, *el-Muvafakat*, II, 110

71) Camilla Adang, “İbn Hazm on Homosexuality. a Case-Study of Zâhiri Legal Methodology”, *al-Qantara*, XXIV, 2003, 1-31; Louis Crompton, “Male Love and Islamic Law in Arab Spain”, *Islamic*

tirdikleri görülmüştür.⁷¹ Bu sonuca, İbn Hazm'ın sevgiye ve sevenlere dair olan Türkçeye “Güvercin Gerdanlığı” şeklinde çevrilen eserinde, kişinin kendi cinsine karşı, karşıt cinsle duyduğu gibi sevginin oluşabileceğine dair verdiği örneklerden yola çıkılarak varılmıştır.⁷² Bunlar şu şekilde sıralanabilir: İbn Hazm'ın 1. Kişinin kendi cinsine yönelik duyduğu sevgiye ilişkin bazı hikâyelere yer vermesi. 2. İki kişinin duyduğu aşktan bahsederken, bu aşkın karşıt iki cins arasında mı yoksa aynı iki cins arasında mı olduğuna dair bir açıklama yapmaması⁷³ 3. Bazen aşk duygusunun açığa vurulmaması ve içten yaşanması gerektiğine dair ifadelerle yer vermesi⁷⁴ 4. Kendi hem cinsine karşı duyulan bu duyguların, pratiğe dökülmediği müddetçe, olağan bir duygu olarak gördüğüne dair ifadeleri,⁷⁵ 5. Arkadaşlarına karşı duyduğu sevgiyi anlatımının, karşıt cinsle karşı duyulan sevgiyi hatırlatması.⁷⁶

Homosexualities: Culture, History, and Literature, Hazırlayan: Stephen O. Murray, Will Roscoe, York University Press, Newyork, London, 1997, 142-157.

- 72) Bunlardan biri Hasan bin Hani hakkında. Onun, İbn Zübeyde diye bilinen Muhammed bin Harun'a tutkun olduğunu anlatır. “Bundan bir takım kuşcular duydu, ona ters davrandı ve daha sonra, kendisine uzun uzun bakmasını ona yasakladı.” Anlatılana bakılırsa, Hasan Muhammed'i uzun uzun seyretmeyeceğini, söylüyordu, İbn Hazm, “*Tavku'l-Hamâme*” *Güvercin Gerdanlığı Sevgiye ve Sevenlere Dair*, terc: Mahmut Kanık, İnsan Yay., İstanbul, 2005, 68-69.
- 73) Bir erkeğin bir başkasına dair duyduğu sevgiden bahsettikten sonra “bazen bu ağzı sıkılık sevenin sevgilisini tedirgin etmeme ve herhangi bir skandala meydan vermeme arzusundan kaynaklanır. Birini tanıyorum, sevgilisinin yakın dostluğundan ve kendisine duyduğu güvenden kaynaklanıyordu” şeklinde yoruma yer verir.” İbn Hazm, “*Tavku'l-Hamâme*” *Güvercin Gerdanlığı*, 69.
- 74) “...sırrını kendisine saklayıp, gönlündekini dışa vurmasaydı, kendi halinde sa kin ce yaşayabilir, onur perdesini yırtırmayabilirdi...” İbn Hazm, “*Tavku'l-Hamâme*” *Güvercin Gerdanlığı*, 71; “Kimi zaman bir adamın üzerinde mutlak efendilik hakkı kurduğu kölelerinden birine tutulduğunu görüyoruz. O zaman ona zor kullanmasına hiçbir şey engel olamaz.” *Tavku'l-Hamâme*” *Güvercin Gerdanlığı*, 74; Ebu Ömer adlı bir kişinin gence hizmetçisi Acib'e vurulduğuna dair hikâyeye yer vermesi. İbn Hazm, “*Tavku'l-Hamâme*” *Güvercin Gerdanlığı*, 75.
- 75) “Peki! Sana söyleyeyim: Ali bin Hammud Kurtuba'ya girdiğinde ben kapının eşiğinde duruyordum. O sırada şehre doğru her taraftan askerler hücum ediyordu. Aralarında bir genç gördüm. O kadar güzeldi ki, daha önce güzelliğin böyle canlı bir biçim kazanacağını hiç düşünmemiştim genç benim aklımı başımdan aldı, kalbim çılgınca ona bağlandı. Onun kim olduğunu araştırdım. ‘Fılan bölgenin sakinlerinden falan oğlu falan’. Kurtuba'ya çok uzak, ulaşımı çok zor bir bölge dediler. O zaman onu yeniden göremeyeceğimden umutsuzluğa düştüm. Ebu Bekir! İşte böyle. Sana yemin ediyorum. Onun sevgisi benden mezara kadar ayrılmayacak! Geçekten de öyle oldu. Ben o genç delikanlıyı tanıyorum; onun kim olduğunu biliyorum. Fakat onu ona tanıtmak istemedim. Çünkü o da öldü; her ikisi Ulu Tanrı katında birbirine kavuştu. Allah cümlesine rahmet etsin! Burada sunu belirtmekte büyük yarar görüyorum: İnşallah Allah onu ikramlara boğar! Ebu Abdullah aklı tutkuyla karışık bir insan değildi kesinlikle; o doğru ve hak yoldan hiç ayrılmamıştı; haramları aklı tutkuyla karışık bir insan değildi kesinlikle; o doğru ve hak yoldan hiç ayrılmamıştı; haramları ihlal etmemişti; dini duygularına ahlaki niteliklerine zarar getirecek en küçük bir davranışta bulunmamıştır.” İbn Hazm, “*Tavku'l-Hamâme*” *Güvercin Gerdanlığı*, 164-165.
- 76) “Ayrılığın çok gizli sırları bile yaymada şaşılacak bir gücü var. Ben, aşkını gizli tutan birini gördüm. Ayrılık saati gelinceye kadar tutkusu gizli kaldı. Ayrılık anı gelince saklı olan açığa çıktı. Sırlar açık açık ortaya döküldü... Bu bana, bir zamanlar sultanın vezirlerinden birine duyduğum sevgiyi hatırlattı. Bu vezirin o zamanlar büyük bir etkinliği vardı. Bana karşı davranışlarında daha ölçülü olmaya başlayınca ben de doğal olarak geride durdum. Fakat güzel günleri sona erdi; etkinliğini yitirdi. O zaman bana küçümsenemez bir dostluk ve kardeşlik gösterisinde bulundu.” İbn Hazm, “*Tavku'l-Hamâme*” *Güvercin Gerdanlığı*, 129.

İbn Hazm'ın, kitabında eşcinsel duyguyu tanımlayışından yola çıkılarak, kişinin kendi cinsine şehvet duygusu ile yaklaşımının engellenemeyecek bir duygu olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmüştür. Fakat kitapta İbn Hazm'ın duyguları sınıflandırması gözden kaçmaktadır.⁷⁷ Bu sınıflandırması ile bütün duyguların doğuştan geldiği, fakat bunların akıl denetiminde kullanılmadığı takdirde şehvete dönüşeceğini vurgulamaktadır. Buna dayanarak, içten gelen bu duygunun hissedilmesinin günah olmaması ile birlikte davranış haline dönüşmesinin günah olduğunun altının çizildiği söylenilebilir. Ayrıca İbn Hazm kitabında, eşcinselliğin çok kötü ve çirkin bir iş olduğuna, Lut kavmi vurgusu ile de değinmiştir.⁷⁸

Eşcinsellik ile ilgili âlimlerin kişisel değerlendirmeleri olabilir. Fakat Müslümanı bağlayan Kur'an ve Sünnettir. Kur'an'ın eşcinsel ilişki için "fahişe", "habâis" kelimelerini kullanması ve bu fiile şehvetle yaklaşma tanımlamasını getirmesi, bu fiilin insanın fitratına aykırı bir fiil olduğunu gösterir. İnsanın fitratına aykırı olan bir fiil, insanın mükemmeliğini azaltır veya yok eder.

3- İslam Hukuku Açısından Eşcinsellik

Kur'an livata fiilini ahlaki değer içerikli tanımlayarak ele almış fakat bu fiile dair bir cezaya açıkça yer vermemiştir. Hadisler de ise bu fiil ile ilgili cezai müeyyede açıkça ifade edildiği görülmektedir. Hadislerden⁷⁹ yola çıkılırsa bu fiilin cezası, recm edilerek öldürmedir denilebilir. Fakat Şevkani, Livata fiilinin cezasına yönelik hadislerden bahsettikten sonra, livata fiilini işleyenler için peygamberden gelen rivayetler yönü ile recm cezasının sabit olmadığını ve bu rivayetlerden yola çıkılarak kesin olarak bu cezanın verilemeyeceğini belirtir.⁸⁰ Peygamberimiz hayatındayken bu fiilden dolayı kimseyi recm etmemiş ve buna dair bir hüküm de vermemiştir.⁸¹ Bu nedenle sahabe, livata fiilinin cezai müeyyidesi için içtihat ile hüküm vermiştir. İbn Abbas'a livata fiilinin cezası sorulduğu zaman "yüksekçe bir yerden atmaktır" cevabını verdiği rivayet edilir.⁸² Sahabe dönemin-

77) "Hepimiz ulu Tanrı'nın insana iki karşıt mizaç, doğal duygu yerleştirdiğini çok iyi biliriz. Biri iyilik önerir; yalnızca iyi ve güzel olana yönelir; hoş, güzel ve beğenilecek işleri tasarlar. Bu duygu akıldır; yöneticisi de hak ve adalet duygusudur. Oysa ikincisi, bunun tam tersidir: ancak şehvi arzuları ister; doğal olarak da insanın yıkıma sürükler. Bu duygu nefistir, yöneticisi, kılavuzu da şehvettir." İbn Hazm, "Tavku'l-Hamâme" Güvercin Gerdanlığı, 167.

78) İbn Hazm, "Tavku'l-Hamâme" Güvercin Gerdanlığı, 189.

79) İbn Abbasdan rivayete gelen hadis: "Kimin Lut kavminin amelini yaptığını görürseniz, falini de mefulünü de öldürünüz." şeklindedir. Tirmizi bu hadisi rivayet ettikten sonra "bu hadisin aslında şu vech ile gelen rivayeti daha çok bilinir" der ve şu hadise yer verir. Muhammed b. İshak, Amr b. Amr yoluyla gelen bu rivayet: "Lut kavminin amelini yapan kimse lanetlenmiştir" şeklindedir. Tirmizi, Hudud, 24/1481. Bu vech ile gelen hadis de öldürme fiili yer almamaktadır; Ebu Hureyreden gelen "failine mefulünü de öldürünüz" hadisi, isnadı açısından zayıf kabul edilmiştir. Tirmizi, Hudud, 24/1481; İbn Abbas yolu ile gelen bir başka rivayet: "Livata fiilini işleyen ister evli ister bekar olsun recm edilsin". Ebu Davud bu hadisin zayıf kabul edildiğini söyler. Ebu Davud, Hudud, 29/4453; es-Şevkani, Muhammed b. Ali, Neylu'l Evtar Şerhi Muntekal- Ahbar min Ehadisi Seyyidi'l- Ehyar, Daru İhyai't Turasil Arabi, Beyrut, VII, 131-132.

80) es-Şevkani, Neylu'l Evtar, VII, 131.

81) es-Şevkani, Neylu'l Evtar, VII, 131.

82) el-Beyhaki, Kitabu's- Sünenü'l- Kubra, VIII, 232.

de livataya verilen ceza ile ilgili Hz Ebubekir'in uygulaması geçmektedir. Hz Ebubekir'e bir kadınla nikâhlınır gibi bir erkek ile bir erkek nikâhlandı haberi gelince, sahabeyi toplar. Hz Ali, Lut kavmine verilen cezayı hatırlatarak, bu fiil konusunda çok şiddetli davranılması görüşünden hareketle yakılması fikrini söyler. Toplantıda bulunan sahabeler aynı fikirde icma edince, Hz Ebubekir yakılması yönünde mektubunu yazar.⁸³

Eşcinselliğin Lut kavminde erkekler arasında gerçekleşmesi ile sadece erkeklerin kendi hem cinsine yönelik cinsel talebi ifade edecek şekilde livata kavramının geliştirildiğine değinilmişti. Yine Lut kavminin Kur'an'da bu fiilin tanımlayışından yola çıkılarak livata fiili ile ilgili cezai müeyyideler fıkıh kitaplarında genelde zina bölümü içinde veya livata olarak ayrı bir bölümde yerini almıştır. Lezbiyenlik için ise fakihler, Lut kavminde kınanan fiilin erkeğin erkeğe karşı cinsel talebi olmasından ve kadınların livata mahalli olmadıklarından hareketle genelde livataya verilen cezayı vermemişlerdir.⁸⁴ Hadislerde, kadının kadına mahrem yerlerini açamayacaklarından⁸⁵ ve kadının kadına yönelik cinsel talebinin lanetlediğinden⁸⁶ yola çıkılarak lezbiyenler için daha çok tazir cezası üzerinde durulmuştur.

Kur'an'da livata fiiline dönük doğrudan bir cezai müeyyidenin yer almaması ve bu fiile verilecek cezaya yönelik hadislerin zayıf kabul edilmesi, livata fiilini işleyenlere verilecek ceza ile ilgili bir icmanın oluşmasını engellemiştir. Zahiriler hariç dört mezhep, livatanın Kur'an'da zina gibi "fahişe" olarak tanımlanması nedeni ile livata konusuna hadler bölümünde yer vermişlerdir. Fakihlerin livata fiiline verdikleri cezai hükmü sınıflandırırsak; Birincisi Kur'an'ın Livata fiilini zina fiili gibi "fahişe" şeklinde tanımlamasına dayanarak, bu fiilin cezasının zina ile aynı olduğu görüşünde olanlar. Şafii mezhebine göre livata fiili, "fahişe" olarak tanımlanan çirkin, kötü bir iş olması yönü ile zinaya benzer. Bu nedenle zina fiiline verilen ceza verilir. Eğer bekâr ise kırbaçlanır ve uzaklaştırılır, evli ise recm cezası ile cezalandırılır.⁸⁷ Ebu Hanife'nin iki önemli talebesi olan Ebu Yusuf ve Muhammed'de Livata ya verilecek cezanın zinaya verilen hüküm ile aynı olduğu görüşündedir.⁸⁸

83) el-Beyhaki, *Kitabu's- Sünenü'l- Kubra*, VIII, 23; es-Şevkani, *Neylu'l Evtar Şerhi Muntekal-Ahbar min Ehadisi Seyyidi'l-Ehyar*, VII, 132.

84) Ebu Muhammed Abdullah İbn Kudame, *el-Mugni [fi şerhi'l- harki]*, X, 157.

85) "Erkek erkeğin, kadın da kadının avret yerine bakmasın; aynı örtü içinde erkek erkeğe ve kadın kadına tenini dokundurmasın", Müslim, "Hayız", 74.

86) "Erkek erkek ile temasta bulunursa her ikisi zinakardır. Kadın kadın ile temasta bulunursa her ikisi de zinakardır." Hadisinde ise Beyhaki senedinde bulunan Muhammed b. Abdirrahman'ı tanımadığını belirtir. Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhaki, *Kitabu's- Sünenü'l- Kubra*, Beyrut, 1992, VIII, 233.

87) Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref en- Nevevi, *Kitabu'l- Mecmu Şerhu'l- Mü hezzeb li's- Şirazi, Mektebetü'l- İrşad*, XXII, Cidde, 61; el-Maverdi Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed, *el-Havi'l-Kebir: fi Fıkhı Mezhebi'l-İmam eş- Şafii ve Hüve Şerhu Muhtasarü'l-Muzeni*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, XIII, 224.

88) Zeyneddin b. İbrahim el- Mısıri İbn Nüceym, *el- Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik: fi Furui'l Hanefiyye*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut, 1997, V, 27.

İkinci görüş, Kur'an'da Lut kavmine verilen cezanın bu fiilden dolayı olduğundan yola çıkmıştır. Buna göre Lut kavminin gökten yağdırılan taşlar ile yok edildiği gibi⁸⁹ livata fiilini işleyen de taşlanarak, İslam ceza hukuku terimi ile recm edilerek öldürülmelidir. Maliki mezhebine göre livata fiili, Lut kavminin ameli olduğuna göre Allah'ın o kavme verdiği cezaya uygun olarak evli olsun olmasın bu fiili işleyenlere recm cezası uygulanmalıdır.⁹⁰ Ahmed bin Hanbel'e göre Lut kavmi taş ile yok edildiği için onların fiilini yapan kimse de aynı ceza-recm cezası ile cezalandırılmalıdır.⁹¹ Bu görüşünü ayrıca "*Lut kavminin fiilini yapan birisine rastlarsanız hem faili ve hem de bu fuhşu işlemiş olduğu karşı tarafı öldürün*"⁹² hadisine dayandırmıştır.⁹³

Üçüncüsü ise Kur'an'da livata fiiline doğrudan cezai müeyyidenin konulmaması ve bu yönde gelen hadislerin de zayıf kabul edilmesi nedeni ile öldürme ve recm şeklinde cezai müeyyidenin verilemeyeceği görüşünde olanlardır. Bu görüşte olan fakihlere göre, bu fiilin genel ahlakı bir tavra dönüşmemesi için bu fiili işleyenler tazir ile cezalandırılmalıdır. Hanefiler bu fiili haram kabul etmek ile birlikte zinaya fiilen benzememesi yönü ile had cezası uygulamazlar. Hanefiler açısından bu fiile verilecek ceza tazirdir.⁹⁴ Ebu Hanife'ye göre bu fiili işleyen tazir edilir ve tevbe edinceye kadar hapsedilir.⁹⁵ Ebu Hanife, toplum içinde ki livata fiilinin ortaya çıkartabileceği fesat, öldürme fiili ile önlenemezse, bu cezanın da tazir olarak verilebileceği görüşündedir.⁹⁶

Zahiri ekolün temsilcisi İbn Hazm ise Hanefiler gibi livata fiiline verilecek cezanın tazir olduğu görüşündedir. İbn Hazm, Kur'an'da geçen Lut kavmine verilen ceza ile livata fiiline verilen cezanın eşleştirilmesine karşı çıkar. Lut kavmine verilen üzerlerine taş yağdırılması cezasının⁹⁷ nedeni İbn Hazm'a göre bu kötü fiil değil onların küfürleridir. Çünkü Lut'un karısı da, bu kötü fiili yapmadığı halde aynı cezaya maruz kalmıştı. Eğer fakihler, livata fiiline recm uygulanacağını Lut kavmine taş yağdırılmasına dayanarak veriyorlarsa, delillerini sunarak, bu hükmün geçersiz olduğunu söyler.⁹⁸

89) "Onlar şöyle dediler: "Biz suçlu bir kavme (Lût'un kavmine), üzerlerine çamurdan pişirilmiş ve Rabbinin katında haddi aşanlar için belirlenmiş taşlar yağdırmak için gönderildik." Zariyat, 51/32.

90) Ali b. Ahmed el- Adevi es- Sa'idi, *Haşiye ala Şerhi'l- Huraşi li Muhtasari Halil =el-Huraşi ala Muhtasari Seydi Halil ve bi-Hamişihî Haşiyetu's- Şeyh Ali el-Adevi*, Daru Sadır, Beyrut, VIII, 82.

91) Ebu Muhammed Abdullah İbn Kudame, *el- Mugni [fi şerhi'l- harki]*, Daru'l- Fikr, Beyrut, 1997, X, 157.

92) Tirmizi, *Hudud*, 24.

93) Ebu Muhammed Abdullah İbn Kudame, *el-Mugni*, X, 157.

94) Alaeddin Ebubekir b. Mes'ud Meliku'l- Ulema el- Kasani, *Kitabu Bedaiu's-Sana'i fi Tertibi's- Şera'i*, Daru'l- Ma'rife, Beyrut, 2000, V, 55.

95) Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed el-Maverdi, *el-Havi'l-Kebir: fi Fıkhı Mezhebi'l-İmam eş-Şafii ve Hüve Şerhu Muhtasaru'l-Muzeni*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, XIII, 222.

96) Zeyneddin b. İbrahim el-Mısri İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik: fi Furui'l Hane-fyye*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut, 1997, V, 27.

97) "(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katın da işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zalimlerden uzak değildir." Hud, 11/82-83.

98) İbn Hazm, *el-Muhalla*, XI, 384.

Livata konusuna Muhalla adlı kitabında tazir bölümünde yer veren İbn Hazm, livata fiilini işleyene verilen öldürme cezasının Kur'an'dan ve sünnetten kaynaklanmadığına değindikten sonra, livata fiiline verilecek cezanın, bu fiilin topluma vereceği zararı örtmek ve yaygınlaşmasını önlemek amacı ile tazir cezası olabileceğini belirtir.⁹⁹ Tazir cezası da bu fiilin insanlara vereceği zararı önleyecek şekilde olmalıdır. Bu insanlar, kötü fiillerinin insanlara zararı dokunmaması için uzaklaştırılmalı, böylece yaptıkları kötü fiilden dolayı toplumdan herhangi bir destek almamalıdır. İbn Hazm, livata fiilini “iyilik ve takvada yardımlaşma, kötülük ve düşmanlıkta yardımlaşmama”¹⁰⁰ ayeti açısından değerlendirir ve bu kötü fiilin yaygınlaşmaması için bu fiili işleyenlerin tazir ile cezalandırılabileceği görüşünü ifadelendirir.¹⁰¹

Dördüncüsü ise hem livata hem de sihak için Kur'an'da açıkça cezai müeyyideye yer verildiği görüşüdür. Bu görüşü Fahreddin er-Râzî Mu'tezile'den Ebu Müslim el-İsfahani'ye dayanarak nakletmektedir.¹⁰² Çağdaş fakihler bu görüşü daha çok tercih etmektedir.¹⁰³ Bu görüşü savunan fakihler, Kur'an'da livatanın ve sihakın cezası için Nisa Suresinin 15. ve Nisa 16. ayetlerini gösterirler. Bu ayetleri delil getirirken livatanın “fahişe” olarak adlandırılmasından yola çıkarlar. “Fahişe” olarak tanımlanan fiili yapanlara verilecek ceza Nisa 15. ve Nisa 16. ayetlerde geçmektedir. Nisa 15. Ayette¹⁰⁴ bir kadının “fahişe” olarak adlandırılan davranışı yaptığına dair dört şahit getirilirse, evde hallerini düzeltinceye kadar hapis cezasına çarptırılarak cezasının verilmesine dairdir. Nisa 16. Ayet¹⁰⁵ ise erkekler için aynı şekilde “fahişe” olarak ifadelendirilen davranışta bulunanlar kınanarak davranışlarını değiştirmeleri için toplumsal baskı kurulması emredilmektedir. Bu ayetlere dayanarak eşcinsellik ile ilgili Kur'an'da hükmün mevcut olduğu söylenmektedir.¹⁰⁶ Fakat er-Râzî, Kur'an'da açıkça eşcinselliğe yönelik bir ceza olsaydı bu konuda icmanın oluşacağından hareketle, bu ayetlerin livata fiiline yönelik olmadığı görüşündedir.¹⁰⁷ Çünkü genelde müfessirlerin görüşü, bu ayetlerin zina suçu ile ilgili olduğu ve zina

99) İbn Hazm, *el-Muhalla*, XI, 385-386.

100) *Maide*, 5/2.

101) İbn Hazm, *el-Muhalla*, XI, 385-386.

102) er-Râzî, *Tefsir'i Kebir*, VII, 420-421.

103) Hayreddin Karaman, “Kur'an eşcinselliği kınıyor ve yasaklıyor”, <http://com.tr/yazarlar/?i=16978&y=HayrettinKaraman>; Salim Ögüt, “Sihak”, *DİA*, yıl: 2009, XXXVII, 169.

104) “Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölümlük alıp götürüncüye veya Allah onlar hakkında bir yol açmıyaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).” Nisa 4/15.

105) “Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.” Nisa 4/16.

106) Hayreddin Karaman, “Kur'an eşcinselliği kınıyor ve yasaklıyor” <http://www.haber7.com/yazarlar/hayrettin-karaman/406625-kuran-escinselligi-kiniyor-ve-yasakli-yor>; er-Râzî, *Tefsir'i Kebir*, c.7, s.420-421.

107) er-Râzî, *Tefsir'i Kebir*, VII, 420-421.

suçunun cezasını belirleyen Nur Suresi 2. ayet ile de bu ayetlerin nesh edildiğidir. Fakat burada gözden kaçan, Kur'an'ın "fahişe" tanımlamasından yola çıkarak cezai müeyyideyi belirlemesidir. Kur'an'da "fahişe" tanımlaması içine giren suçlara bakıldığı zaman ise Allah'ın koyduğu sınırların dışına çıkan cinsel suçlar ve davranışlar olduğu görülür.

Nisa 15. ve 16. ayetlere dayanarak söylenebilir ki; toplum içinde açıkça eşcinsel ilişki görülmeye başlandığı zaman, bu davranışın insanın fitratına aykırılığına yönelik toplumsal tepkiyi muhafaza etmek ve doğru bir ahlaki tavır olmadığını göstermek adına kınanması; bu davranış şeklinin doğal davranış şekline dönüşmemesi için de kişinin eşcinsel talebinden vazgeçinceye kadar evde kapatılması, toplumdan uzaklaştırılması gibi yetkili olan kişiler tarafından verilecek cezalar ile bu fiilin yaygınlaşmasının önlenmesi, toplumun genel faydası adına alınabilecek tedbirlerdendir.

Sonuç

1. İslam hukuku, kişinin kendisinin duygu bakımından kadın veya erkek olarak ne hissettiğine değil bedensel olarak yaratıldığı kimliğe bakar. Çünkü doğuştan gelen bedendir ve duygularda bu bedene uygun olarak gelişmektedir. Bu nedenle bedensel yapıdan bağımsız cinsiyet yönelimlerini kabul etmez ve onunla ilgili hukuki bir statü belirlemez. Aksine bu durum talep olarak davranışa dönüşürse o zaman bu talebi, suç kabul eder ve konuyu ceza hukuku açısından ele alır.

2. İslam'ın insan için getirdiği "mükerrerem" tanımı ona, yaratılışını koruma sorumluluğu yüklemektedir. Çünkü insan keremli bir varlık olarak en güzel kıvamda yaratılmıştır. Bu yaratılışın dışına çıkmak, insana verilen şerefi azaltmak ve yok etmek anlamına gelir. Bu nedenle Kur'an, eşcinsel ilişkiyi, kötülüğü, çirkinliği, değerden düşmüşlüğü ifade eden "seyyiet", "fahişe" ve "habâis" kelimeleri ile tanımlamıştır. Bu kelimeler, eşcinsel ilişki ile kişinin üstün yaratılışını hoş ve çirkin bir fiil ile bozduğunu ifade etmektedir.

3. Kur'an'ın eşcinselliği duygu sapması olarak kabul ettiğini "şehvetle yöneliyorlar" ifadesi göstermektedir. Kur'an'ın bu değerlendirmesinden anlıyoruz ki; eşcinsellik Kur'an'a göre doğuştan gelen bir duygu değil, bir duygu sapmasıdır. Bu nedenle bir kişilik hakkı olarak eşcinsellik kabul edilemez. Çünkü kişi doğuştan getirdiği şehvet duygusunu, bedensel yaratılışına uygun şekilde yönlendirecek biçimde yaratılmıştır. Eşcinsellik ise hem bedensel yaratılışın hem de duygusal yaratılışın dışına çıkma anlamına gelmektedir. Bu da insanın mükerreremlik yönünü yok edici bir davranıştır.

4. İslamiyet'in eşcinselliğe yaklaşımındaki sertliğin temelinde, eşcinselliğin doğal bir davranış haline dönüşmesini ve eşcinselliği kabul etmeyen diğer kesime bu ahlaki tavrı doğal bir davranış şekli olarak kabul etmesi için baskı oluşturmasını engellemek yatmaktadır. Bugün insan hakları bağlamında eşcinselliğin hak olarak ortaya çıkması ve uluslararası sözleşmelerde yer bularak devletleri bu ilişkiyi doğal bir ilişki şeklinde tanıması için zorlaması, İslamiyet'in bu konudaki sert tutumun ne kadar haklı bir gerekçeye dayandığını bize göstermektedir.

5. Eşcinsel ilişkinin doğal kabul edilmesi ile toplumda yaygınlaşmaya başlaması onun, özel hayat şeklindeki nitelendirilmenin dışına çıkartılmasına neden olarak kabul edilebilir. Çünkü eşcinseller normal evli bir kişi gibi kabul edilip onların sahip olduğu bütün haklara sahip olmayı istemektedirler. Eşcinsellik sadece kişisel bir tercih olarak kalmamakta, tercih doğrultusunda gereken hukuki düzenlemelerin yapılması talebi arkasından gelmektedir. Buna karşılık eşcinselliğin hukukileşmesinin, uzun vadede toplum güvenliğini yok edici bir yönü bulunmaktadır. Çünkü toplumlar nesillerin çoğalması ile varlığını devam ettirmektedir. Eşcinselliğin hukukileşmesi, neslin devamını gelmesini engelleyecektir. Burada bireyin bir anlık hazzı mı yoksa toplumsal yarar mı esastır sorusu akla gelmektedir. İslam hukuku, toplumsal yararı bireysel hazzın önüne geçirmektedir. İslam hukukunun belirlediği beş öncelikten birisi, toplumsal yararı öne çıkartan neslin korunması ilkesidir. Eşcinsellik, neslin korunması ilkesi açısından değerlendirilirse; eşcinselliğin İslam hukuku açısından yasal zemin bulamayacağı söylenilebilir. Çünkü Allah'ın koyduğu düzen, toplumların devamı için meşru yoldan nesillerin çoğalması ile gerçekleşir.

6. İnsanın onuru olduğu gibi toplumunda kültürel ve dini algısından kaynaklanan onur algısı vardır. Toplumun devamlılığını temel kabul eden hukuk düzenleri, toplumun genel onur ve haysiyetini korumak amacıyla bireyin davranışlarına sınırlandırma getirebilir. Bu nedenle İslam hukuku da insanın fitratına aykırı bir fiil olarak kabul ettiği eşcinselliğin yaygınlaşmaması için toplumsal faydayı öne çıkartarak önlemler alabilir. Bu tedbir, insan haklarını karşılık olarak değerlendirilemez.

7. İslam hukuku açısından eşcinsel ilişkinin, toplumun ahlaki duruşunu etkilediğinden, sadece günah değil ayrıca suç olduğu hususunda bir ihtilaf yoktur. Sadece ihtilaf, eşcinselliğe verilecek cezai müeyyide hususundadır. Çünkü fakihler genelde Kur'an'da, eşcinsel ilişki ile ilgili açıkça bir ceza yer almadığı görüşündedirler. Fakat eşcinselliği de tanımı içine alan "fahişe" olarak tanımlanan davranışlara yönelik cezai müeyyide yer almaktadır. Kur'an, insanın kendi şehevî duygularının peşine takılarak fitratını bozucu fiillerin çeşitlenebileceğinden yola çıkarak, Allah'ın koyduğu sınırları aşan çirkinleşen ve bir süre sonra normalleşme iddiasında olabilecek fiiller için "fahişe" şeklinde daha genel bir tanımlama getirmiştir. Bu nedenle Nisa 15. ve Nisa 16. ayetlerindeki bu tanımlamaya verilen cezai müeyyideden hareketle, eşcinselliğin, toplumun genel ahlakını değiştirici şekilde normal bir ahlaki tavır haline dönüşmesini engellemek için yetkililer gereken önlemleri almakla sorumlu olduğu söylenilebilir. Bu önlemler, öncelikle bu davranışlar hoş karşılanmayarak toplumsal denetimden geçmesi ve o kişi bu davranışını değiştirmesse davranışın toplumun ahlaki değerlerini yok edici bir etki yapmaması için toplumdan uzaklaştırılarak davranışlarını değiştirmek için bir süre tanınması ve isterse gereken tedavi sürecinden geçirilmesidir.

7. Kur'an'da Lut kavminin fiilinden yola çıkılarak livata, erkekler arası ilişki olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle daha çok livata fiiline yönelik cezai müeyyideler üzerinde durulmuştur. Biz isimden değil Kur'an'ın eşcinselliği tanımladığı "fahişe" kelimesinden yola çıkılması görüşündeyiz. "Fahişe" kelimesi içine girebilecek bütün fiillerin aynı top-

lumsal yaptırım ile karşı karşıya kalması, toplum içinde insan fitratını bozucu davranışların yayılmasını önleyecektir.

Kaynakça

Kitaplar

- Âbâdi, Ebu't-Tayyib Muhammed, *Avnu'l-Ma'bud Şerhu Suneni Ebi Davud*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- Adevî, Ali b. Ahmed es-Sa'îdî, *Haşiye ala Şerhi'l-Huraşi li Muhtasari Halil=el- Huraşi ala Muhtasari Seydi Halil ve bi-Hamişihî Haşiyetu's- Şeyh Ali el- Adevî*, Daru Sadır, Beyrut, [ty].
- al-İsfahani, Abu al-Qasim al-Husayn ibn Muhammad Raghib, *Erdemli Yol=ez-Zeri'a ila Mekarimi's-Şeria*, çev. Muharrem Tan, İz Yay, İstanbul, 2009.
- _____, *Mufradat Alfaz al-Quran*, Dar al-Qalam, Dimashq, Bayrut, 1992.
- Ataman, Hakan, *LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, Ankara, 2009.
- Bulut, Nihat, *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, On İki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2009.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Pradigma Yay., İstanbul, 2003.
- Çalışkan, İlyas, *İslam Hukukunda Çift Cinsiyetliler (Hünsâ)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Isparta, 2011.
- el-Beyhaki, Ebubekir Ahmed b. el- Hüseyin b. Ali, *Kitabu's- Sünenü'l- Kubra*, Beyrut, 1992.
- el-Cevheri, İsmail b. Hammad Ahmed Abdulgafur Attar, *es- Sihah: Tacu'l Luga ve Sihahu'l Arabiyye*, Beyrut, 1990.
- el-Kasani, Alaeddin Ebubekir b. Mes'ud Meliku'l-Ulema, *Kitabu Bedaiu's-Sana'i fi Tertibi's- Şera'i Daru'l- Ma'rife*, Beyrut, 2000.
- el-Maverdî, Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed, *el-Havi'l-Kebir: fi Fıkhu Mezhebi'l-İmam eş-Şafii ve Hüve Şerhu Muhtasaru'l-Muzeni*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- en-Nevevi, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, *Kitabu'l- Mecmu Şerhu'l- Mühezzeb li's- Şirazi*, Mektebetu'l- İrşad, [ty].
- er-Râzî, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir: Mefatihü'l-Gayb*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.
- eş-Şâtübî, İbrahim bin el-Musâ, *el-Muvafakat: İslami İlimler Metodolojisi*, Terc. Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul, 1990.
- es-Şevkani, Muhammed b. Ali, *Neylu'l Eytaş Şerhi Muntekal- Ahbar min Ehadisi Seyyidi'l- Ehyar*, Daru İhyai't Turasil Arabi, Beyrut, [ty].

- et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed, *el Camiu's-Sahih: Sunenu't Tirmizi*, el Mektetebetü'l İslamiyye, Kahire,1938.
- ez-Zebidi, Muhammed Murteza el- Hüseyini, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l- Kamus*, Et Turasu'l- Arabi, Kuveyt, 1965.
- Islamic Homosexualities: Culture: History, and Literature*, Hazırlayan: Stephen O. Murray, Will Roscoe, York Univesity Press, Newyork, London, 1997.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd Zahiri, *El Muhalla*, Thk: Ahmed Muhammed Şakir, İdaretü't-Tıbaati'l-Müniriyye, Kahire, 1352.
- , *Tavku'l-Hamâme“Güvercin Gerdanlığı Sevgiye ve Sevenlere Dair”*, Terc: Mahmut Kanık, İnsan Yay., İstanbul, 2005.
- İbn Kudame, Ebu Muhammed Abdullah, *el- Mugni [fi şerhi'l- harki]*, Daru'l- Fikr, Beyrut, 1997.
- İbn Nüceym, Zeyneddin b. İbrahim el-Mısri, *el- Bahru'r- Raik Şerhu Kenzi'd- Dekaik: fi Furu'i'l Hanefiyye*, Daru'l- Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Kabalık, Halil, *İnsan Hakları Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Kabođlu, İbrahim Ö., *Kollektif Özgürlük*, Dicle Üniversitesi Basımevi, Diyarbakır, 1989.
- Kuzu, Burhan, *Ülkemizde Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği*, Filiz Kitabevi, İstanbul,1997.
- Öncü, Gülay Arslan *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Özel Yaşamın Korunması Hak- kta*, BETA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2011.
- Şahin, Nurten Zeliha, *İslam Hukuku ve Biyoetik (Sorumluluk ve Özerklik Ekseninde Bi- yoetik Tartışmalar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2013.
- Tacir, Hamide, *Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı*, On İki Levha Yay., İstanbul, 2011.
- Türkiye'de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Ra- poru*, Hazırlayan: Umut Güner, Pelin Kalkan, Yasemin Öz, Elif Ceylan Özsoy, Fırat Söyle, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011.

Dergiler

- Adang, Camilla, “İbn Hazm on Homosexuality. a Case-Study of Zâhiri Legal Methodo- logy”, *Al-Qantara*, XXIV, 2003, 1-31.
- Berger, Adolf, “Adolf Berger, “The American Philosophical Society İndepence Square, Philadelphia”, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, 43, 1991.
- Bulut, Nihat, “Eski Yunan'dan Aydınlanma Çağına İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Genel Bir Bakış” *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2008, XII/3-4, 8-10.

- Cinsel Yönelim ve Toplumsal Cinsiyet Hakkında BM Deklarasyonu*, BM Genel Kurulu, 18 Aralık 2008, çev: Hakan Ataman.
- Crompton, Louis, “Male Love and Islamic Law in Arab Spain”, *Islamic Homosexualities: Culture: History, and Literature*, Hazırlayan: Stephen O. Murray, Will Roscoe, York Univesity Press, Newyork, London, 1997, 142-157.
- Çağrıçı, Mustafa “Seyyie”, *DİA*, Yıl: 2009, XXXVII, 78-79.
- Çeker, Orhan, “Hüsnâ”, *DİA*, Yıl: 1998, XVIII, 491-492.
- el Menyawı, Hassan, “Same-Sex Marriage in Islamic Law”, *Wake Forest Journal Of Law & Policy*, Vol: 2:2, 375-531.
- McCrudden, Christopher, “Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights”, *The European Journal of International Law*, Vol: 19, No: 4, 655 – 724.
- Öğüt, Salim “Sihâk”, *DİA*, Yıl: 2009, XXXVII, 169.
- Öktem, Ülker, “Kant Ahlakı”, *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2007, XVIII, 1-10.
- Rao, Neomi, “Three Concepts of Dignity in Constitutional Law”, *Notre Dame Law Review*, 86 (1), 183-272.
- Shultziner, Doron, “Human Dignity: Functions and Meanings” *Perspectives on Human Dignity: a Conversation*, edit, Jeff Malpas, Norelle Lickiss , Springer, 2007, Dordrecht, Netherlands , 73-92.
- Sungur, Mehmet Z. & Yalnız, Özlem, “Transseksüalite: İlgili Kavramlar ve Cinsiyet Düzenleme Girişimleri”, *Klinik Psikiyatri*, Yıl: 1999, Sayı: 1, 49-54.
- Yaşaroğlu, Kamil, “Livâta”, *DİA*, XXVII,198-200.

İnternet Kaynakları

- file:///C:/Users/user/Downloads/cicerodn.pdf.
- <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0106.htm>
- <http:// arama.hurriyet.com.tr /arşiv>.
- <http://arsiv.ntvmsnbc.com>.
- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/33212.asp>.
- <http://avalon.law.yale.edu>.
- http://avalon.law.yale.edu/17th_century/england.asp.
- <http:// www.apa.org/re search/action/gay.aspx>.
- <http://www.cbc.ca>
- <http://www.cbc.ca/news2>
- <http:// ww.gazeteport.com.tr>.
- <http:// ww.gazeteport.com.tr>.

<http://www.gazetesiz.com>

<http://www.ihd.org.tr>

<http://www.ihd.org.tr/index.php>

<https://iglhc.org>

<http://islamianaliz.com>

<http://www.inhak.adalet.gov.tr>

<http://sorular.rightsagenda.org>

<http://www.kaosgldernegi.org>

<http://www.straight.com/news>

<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/HayrettinKaraman>